

INTEGRACIJA, INKLUZIJA V VRTCU, OSNOVNI IN SREDNJI ŠOLI

Nova Gorica, 24. – 26. oktobra 2002

Cilj posveta je evidentiranje problemov in iskanje odgovorov na odprte dileme in spodbuditi pospešeno in usklajeno aktivnost, da bi kolikor mogoče hitro ustvarili možnosti in pogoje, ki jih za otroke s posebnimi potrebami zagotavlja nova šolska zakonodaja.

Za današnji svet ni značilen le izjemen napredek v razvoju tehnologij in znanja, temveč prav tako velike spremembe v položaju človeka, spremembah odnosov, verovanj, stališč. Človek kot posameznik s svojimi pravicami postaja univerzalna vrednota. Vsak ima pravico biti individuum, ne glede na svoje lastnosti, potencialne ali druge značilnosti. Zato ni dovoljena nikakršna diskriminacija. Te pravice postajajo univerzalni kriterij za presojanje razvitosti in demokratičnosti vsake družbe.

Na teh vrednotah temelji nova postmodernistična filozofija in teorija vzgoje in izobraževanja. Če to prenesemo na področje oseb s posebnimi potrebami, vidimo, da te vrednote rušijo dosedanje pojmovne odnose. V teh spremembah so se rodile ideje integracije, normalizacije in v novejšem času inkluzije. Te ideje so se spopadle s starim pojmovanjem drugačnosti in prizadetosti. V modernističnem pojmovanju so »prizadete« imeli za individualno družbeno patologijo. Posameznika so definirali tako, da so motnjo generalizirali. Pa so tako govorili o slepih, gluhih, duševno prizadetih. Prepoznavni znaki in definicija posameznika je temeljila na hibi, defektu. Definirali in klasificirali so jih po vrsti hibe ali motnje. Na ta način so gradili koncept prizadetosti. Vse skupaj pa seveda stigmatizirali s samimi nazivi. Razvili so cel sistem specializiranih institucij in strok, ki so bile »zadolžene« za ta del populacije. Večinski del populacije pa se s temi problemi ni ukvarjal. Za njihovo vzgojo in izobraževanje so razvili, pri nas pa še posebej dosledno, cel sistem specializiranih institucij. In »prizadeti« so sodili v to šolstvo in bili stvar defektologov in nekaterih drugih spremljajočih strok.

Vrednostni sistem pa se je začel spreminjati po letu 1959. Nova paradigama prinaša nove ideje in vrednote. Te se kažejo na izhodišču kako-poimenovati in kdo so osebe (otroci) s posebnimi potrebami?

Angleži so pred dobrimi 20. leti uvedli termin »otroci s posebnimi potrebami« Nastal je nov pojem, nova predstava in novo bistvo stvari. Z novim terminom smo zajeli tudi drugačen del populacije. Z nazivom smo želeli spremeniti tudi odnos. Želeli smo opustiti staro segregativno pojmovanje in uvesti integrativno. To je pojmovanje brez nepotrebnega etiketiranja, stigmatiziranja in diskriminiranja. Sprejemati jih kot individualna bitja, kajti vsak je individuum, ne glede na svoje lastnosti. In potrebe posameznika so kriterij za to, kaj je zanj dobro oziroma kaj je zanj slabo. Odkriti smo želeli, kaj posameznik potrebuje, kaj je zanj najboljše, oziroma, kako razviti zanj najboljšo prakso. V velikem delu sveta smo z nazivom otroci s posebnimi potrebami zajeli širši del populacije (20-25%), prej le 3 – 5 %. Zajeli smo vse tiste, ki v času šolanja potrebujejo različne oblike prilagoditev in pomoči.

Za izobraževanje otrok s posebnimi potrebami predvideva šolska nova zakonodaja več možnosti:

- Prilagojeno izvajanje programov z dodatno pomočjo.
- Prilagojene programe, ki zagotavljajo pridobitev enakovrednega izobrazbenega standarda.
- Prilagojene programe, ki ne zagotavljajo pridobitve enakovrednega standarda (v obliki posebnih oddelkov oziroma enot pri OŠ).
- Posebne programe (v specializiranih šolah).

- Vzgojne programe (v specializiranih šolah).
- Možnost prehajanja med programi.

Razmeroma velika skupina otrok z učnimi težavami ter posebej nadarjeni se ne bodo usmerjali.

Ti programi bodo namenjeni:

- ☺ otrokom z motnjami v duševnem razvoju,
- ☺ slepim in slabovidnim,
- ☺ gluhim in naglušnim,
- ☺ z govorno jezikovnimi motnjami,
- ☺ dolgotrajno bolni,
- ☺ gibalno ovirani,
- ☺ otrokom s težavami v socialni integraciji (motnjami vedenja in osebnosti),
- ☺ ter otrokom s primanjkljaji na posameznih področjih učenja.

Vse aktualnejše postaja vprašanje, ali in pod kakšnimi pogoji se lahko uspešno in brez stigme uvajajo nujne oblike dela in pomoči, ki so povezane s posebnimi programi ali s prilagojenim izvajanjem zanje.

Pred dvema leti (s 1. 7. 2000 začel veljati) je bil sprejet zakon o usmerjanju otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami, vendar doslej še niso bili ustvarjeni vsi ustrezni strokovni, materialni in kadrovske pogoji za uresničitev zakonskih določil na ravni podzakonskih predpisov in kurikularnih dokumentov. Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami temelji na ciljih in načelih, ki so zapisani v zakonih za posamezno področje vzgoje in izobraževanja ter na naslednjih ciljih in načelih:

- enake možnosti s hkratnim upoštevanjem različnosti otrok;
- ohranjanje ravnotežja med različnimi vidiki otrokovega telesnega in duševnega razvoja;
- zagotovitev ustreznih pogojev, ki omogočajo optimalen razvoj posameznega otroka;
- pravočasna usmeritev v ustrezen program....

Otroci s posebnimi potrebami so tisti otroci, ki pri vzgoji in izobraževanju daljši ali krajši čas potrebujejo prilagoditve in pomoč. Pri nas s tem nazivom zajemamo cca 20-25% populacije. Ti otroci so lahko vključeni v 7 različnih programov, odvisno od tega, kakšne prilagoditve in pomoč potrebujejo. V te programe se bodo vključevali le tisti otroci s posebnimi potrebami, ki imajo izrazitejšše potrebe in potrebujejo bolj strukturirano in strokovno vodeno delo. Da bi lahko dobili takšno pomoč in prilagoditve bodo morali na usmerjanje (do 5% otrok). In tu jim bo komisija za usmerjanje odredila obseg in vrsto pomoči in prilagoditev. Vsa ta procedura bo v korist otroka s posebnimi potrebami. Odločba o usmeritvi bo torej neke vrste dobropis, s katerim bo ta otrok zahteval prilagoditve in pomoč. To odločbo pa v nobenem primeru ne bo mogoče poistovetiti s prejšnjim razvrščanjem, ki je pomenilo napotitev otroka v neko specializirano šolo ali zavod. Z usmeritvijo otrok dobi pravico do pomoči in prilagoditev. In če so se starši v preteklosti branili in upirali razvrščanju, ki je imelo namen prešolanja, naj bi se v novem konceptu starši borili za usmeritev, saj bi s tem zagotovili pomoč otroku. Predvidevanja so, da se bo v skladu z novim konceptom usmerjalo cca 5% šolske populacije. V novem konceptu otrok s posebnimi potrebami pa je zajeta tudi velika skupina otrok (preko 15% osnovnošolskih otrok) s splošnimi ter lažjimi specifičnimi učnimi težavami ter posebej

nadarjeni otroci. Ta velika skupina otrok se na novo vključuje v skupino otrok OPP. Njih omenja že 11. člen Zakona o OŠ. Ti otroci ne bodo uresničevali pravice do prilagoditev in pomoči z drugimi strokovnimi delavci šole ter zunanjimi sodelavci (logoped, specialni pedagog...), temveč bodo skoraj v celoti odvisni od občutljivosti, znanja in pripravljenosti učiteljev v šoli oziroma od vzgojiteljice v vrtcu.

Šola ali vrtec mora za otroke s posebnimi potrebami, ki so dobili odločbo o pomoči zagotoviti strokovne delavce za pripravo, izvedbo in evalvacijo individualiziranih programov. Vsaka odločitev komisije za usmerjanje se bo morala preverjati najmanj vsake tri leta. Ustreznost usmeritve in individualiziranega programa pa se bo morala preverjati in prilagajati tudi med letom, saj zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami določa, da mora strokovna skupina, ki pripravi individualizirani program, med šolskim letom prilagajati individualiziran program glede na napredek in razvoj otroka. Ob koncu šolskega leta pa preveriti ustreznost individualiziranega programa in izdelati individualiziran program za naslednje šolsko leto. ***Zakon določa, da v pripravi individualiziranega programa sodelujejo tudi starši.***

V predšolski dobi se bodo OPP vključevali v dva programa in sicer:

- **v program za predšolske otroke s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,**
- **v prilagojen program za predšolske otroke.**

Prvi program bo za otroke z manjšimi primanjkljaji, ovirami oziroma motnjami. Njim bo moral vrtec prilagoditi izvajanje kurikula in zagotoviti dodatno strokovno pomoč. Ta bo obsegala največ 3 ure tedensko. Za zagotavljanje dodatne strokovne pomoči bo potrebno razviti mobilno specialno pedagoško službo oziroma pomoč. Za boljšo usposobljenost vzgojiteljic, pa poleg študijskih izobraževalnih programov, zagotoviti tudi sistem strokovnega spopolnjevanja.

POJEM INTEGRACIJA, INKLUZIJA (povzeto po Vinku Skalarju)

Peter Mittler, prof. na Univerzi v Manchesteru, se zavzema, da bi opustili izraze in vsa poimenovanja, ki lahko ustvarjajo stereotipe in hipoteze o skupnih značilnostih določene skupine otrok. Kritičen je tudi do poimenovanja »otroci s posebnimi potrebami«, kajti takšni izrazi in poimenovanja ohranjajo miselne sete, ti prispevajo k nadaljevanju segregacije določene skupine otrok (ljudi). Zaradi tega prof. Mittler meni, da izraz ni primeren niti za 2% otrok z najhujšimi primanjkljaji in motnjami, kaj šele da bi ga širili na 20% in več populacije vsake generacije otrok. Ti otroci so že z izrazom stigmatizirani. Stigma pa je vzrok izključevanja. Vsakršnemu izključevanju, fizičnemu in simbolnemu. Pri nas je več simbolnega izključevanja, še posebej v osnovni šoli. Izključevanje je v porastu hkrati, ko se več govori o človekovih pravicah in otrokovih pravicah in si prizadevamo za uveljavitev integracije in inkluzije. Izključeni pa so tudi otroci drugih ras, drugih kultur in socialnih skupnosti, otroci priseljencev in beguncev, otroci iz subkulturnih socialnih okolij, otroci iz revnih družin in seveda otroci s posebnimi potrebami. V tej skupini so najbolj na udaru otroci z motnjami vedenja in osebnosti – otroci s težavami v socialni integraciji. Tu je še posebej potrebno opozoriti, da se vedenjske težave pri otrocih pravilom pojavljajo v trikotniku: **vedenjske težave – učna neuspešnost – socialna izključenost, oziroma učna neuspešnost – vedenjske težave – socialna izključenost.** Oznaka oz. poimenovanje otroka s posebnimi potrebami zanj ni varovalo, pač pa pomeni zanj rizični dejavnik, ki prispeva k izključevanju.

Hillar je oblikoval listo vedenjskih vzorcev pri učiteljih v odnosu do socialno izključenih otrok. Pravi, da so zlasti tipična:

- * nižja pričakovanja, kot jih imajo učitelji do ostalih učencev,
- * nižja (manjša) zahtevnost pri nalogah in pri odgovorih na vprašanja,
- * dovoljevanje manjše količine časa za odgovore na postavljena vprašanja,
- * nižja količina kritičnih pripomb pri spraševanju in ocenjevanju,
- * manjša količina pohval in nagrad,
- * manj komunikacije z otrokom,
- * razvrščanje na sedeže daleč stran od učiteljevega mesta ali pa blizu, tako da je lahko učenec učitelju na očeh oz. vseskozi pod njegovo neposredno kontrolo,
- * manj povratnih informacij na pobude in na opravljeno delo učenca.

Izključevanje znižuje pri izključenih učencih samovrednotenje, poslabšuje samopodobo, povečuje napetost in strese ne samo pri učencih, pač pa tudi pri njihovih starših. To pa izničuje otrokovo notranjo motivacijo za učenje in za učni uspeh. K otrokovemu boljšemu učnemu uspehu ne pomagajo dosti (ali pa nič) dodatna učna pomoč, tudi ne specializirane korektivne vaje, ki jih pripravljajo defektologi in psihologi, tudi ne posebne učne ure za predmete, ki so za otroka šibka točka in ne dodaten učitelj v razredu. Vse te oblike pomoči so stigmatizirajoče in prispevajo še v večji meri k izključevanju, če niso vgrajeni v odnos sprejemanja in pozitivnih pričakovanj.

INKLUZIJA po-meni socialno vključevanje.

Inkluzija je sistem intervencij, s katerimi poskušamo delno ali v celoti vključiti socialno izključene posameznike v socialno skupino (šolo, razred); izključenih zaradi rase, spola, nacionalnosti, verskega prepričanja, socialnega in ekonomskega položaja ali posebnih potreb. O njej lahko govorimo le takrat, ko je otrok s posebnimi potrebami ves čas vključen v proces vzgoje in izobraževanja skupaj z ostalimi vrstniki enake kronološke starosti, ne obstajajo nivoji ali stopnje inkluzije, tudi delne inkluzije ni.

Inkluzija torej ni prvenstveno usmerjena k anomalijam učencev, k njihovemu diagnosticiranju, kategoriziranju in k izboru posebnih oblik pomoči, da bi učencem pomagali k boljšim učnim uspehom in k večji vključitvi v razredni kolektiv, pač pa si prizadeva odpraviti anomalije šole, ki ne zmore zadovoljiti potreb različnih učencev.

V šolah z nizkim etosom (kultura šole) je veliko izključitev in malo organiziranih izvenšolskih dejavnosti. Šole z visoko kulturo pa poudarjajo kot svojo nalogo izobraževanje vseh učencev, da je treba učence motivirati in poučevanje narediti za učence zanimivo in privlačno. Tudi, da je treba učencem s težavami nuditi pomoč in ne težav reševati z disciplinskimi ukrepi.

Inkluzivna paradigma preusmerja pozornost učiteljev od socialno izključenih otrok, skupaj z otroci s posebnimi potrebami na ves razred (na celotno socialno skupino) in poskuša pri tem uveljaviti sledeča načela, ki so temeljne prvine vključujoče oz. inkluzivne paradigme:

1. načelo celostnosti oz. celostnega pristopa k učencem,
2. načelo dajanja pomoči vsem učencem v razredu,
3. načelo enega režima za vse učence v razredu,
4. načelo nestigmatiziranja pri zaznavanju različnosti,
5. načelo procesnega obravnavanja učencev, ki imajo občasne ali trajne težave,
6. načelo aktivne partnerske vloge staršev,
7. načelo socialne vključenosti oz. socialnega vključevanja vseh učencev v razredu,
8. načelo oblikovanja pozitivnih odnosov med vsemi subjekti vzgojno izobraževalnega procesa,
9. načelo oblikovanja pozitivnih pričakovanj učiteljev do vseh učencev v razredu,

10. načelo uveljavljanja različnosti kot vrednote.

INTEGRACIJA

Integracija otrok s posebnimi potrebami v redne šole se je začela zaradi številnih negativnih učinkov segregiranega in prednosti integriranega obravnavanja. V začetku so bila prizadevanja za uveljavljanje integracije usmerjena predvsem v oblikovanje in prilagajanje metodičnih strategij v vzgojno izobraževalnem procesu za posamezne kategorije otrok s posebnimi potrebami, pa tudi v oblikovanje posebnih oblik pomoči in pogojev, da bi lahko otroci s posebnimi potrebami delovali v rednih razredih šolskega sistema. V ozadje pa je bila potisnjena dimenzija njihovega socialnega vključevanja. Strokovnjaki so ugotovili, da poseben položaj teh otrok v razredu le te stigmatizira in jih potiska na socialno obrobje. To je sprožilo gibanje za inkluzivno šolo. Če se zavzemamo za integracijo otrok s posebnimi potrebami v imenu človekovih pravic, potem se moramo zavzemati tudi za socialno vključitev oz. za inkluzijo vseh izključenih prav tako v imenu človekovih (otrokovih) pravic. Pravice je potrebno zagotoviti vsem otrokom in če jih bomo zagotovili vsem, jih bomo zagotovili tudi vsem izključenim, pa tudi vsem, ki so bili integrirani v redne šole.

Inkluzija je pomemben dejavnik v boju proti revščini in sicer s pomočjo izobraževanja in usposabljanja. Je učinkovita metoda v funkciji preprečitve socialno patoloških pojavov, delikventnosti in narkomanije pri otrocih in mladostnikih. Prispeva tudi k socialni klimi v skupini (razredu), kar spodbuja sodelovanje, demokratične, kulturne in prijateljske medosebne odnose, s tem pa tudi enake možnosti za vse otroke v skupini.

V Sloveniji se s spremenjeno doktrino spreminja zakonodaja. Nič več se ne prepozna vrste in stopnje motnje posameznika kot njegove najpomembnejše (učne) značilnosti, ampak se ugotavlja njegova učna uspešnost.

USMERJANJE

V program se učenca usmeri na podlagi poročila strokovne komisije. Komisije so regionalno organizirane. S tem se dosedanja kategorizacija nadomešča z usmerjanjem v vzgojno-izobraževalne programe. Najpomembnejši element usmerjanja je ugotovitev posameznikove učne sposobnosti, uspešnosti in na tej podlagi usmeritev v enega izmed vzgojno izobraževalnih programov. Napredek vsakega v program usmerjenega otroka s posebnimi potrebami se zagotavlja z obveznim individualnim načrtom, s katerim se opiše področja in načine za doseg postavljenih ciljev, roke in nosilce ter predvidi evalvacijo. Samemu postopku usmerjanja predhodi interni postopek v instituciji (vrtcu, šoli), ki opazi težave pri posamezniku in se realizira v treh korakih:

- kot pozornejše delo razrednika,
- pozornejše delo strokovne skupine v instituciji,
- ali pozornejše delo strokovne skupine v instituciji, ki uporablja tudi strokovnjake iz okolja.

Za to strokovno delo je odgovoren ravnatelj vrtca ali šole. **Šele neuspešnost teh treh korakov omogoča družbeno verificirano usmeritev pri komisiji za usmerjanje.** Te bodo organizirane pri enajstih šolskih upravah v Sloveniji in bodo upravno vodile postopek. Zakonsko je potrebno ustreznost usmeritve preverjati najkasneje vsake tri leta, lahko pa se z odločbo o usmeritvi določi tudi krajši termin.

ZGODNJA OBRAVNAVA IN VKLJUČITEV OTROK V VRTEC

V prihodnosti bomo vsekakor morali posvečati pozornost zgodnji obravnavi (otrokom do tretjega leta starosti) otrok s posebnimi potrebami in njihovimi družinami. Izkušnje iz prakse kažejo, da so zgodnja diagnostika, terapija, pedagoška obravnava in svetovanje otroku ključne funkcije staršev. Zgodnjo obravnavo otrok s posebnimi potrebami bomo morali v prihodnosti razumeti kot nalogo, ki jo bomo lahko uresničili samo skupaj z otrokovo družino in v družini sami. Najkasneje po tretjem letu otrokove starosti se tudi otroci s posebnimi potrebami lahko vključijo v vrtec. Mnogi strokovnjaki menijo, da je prav to obdobje najprimernejše za prilagajanje otrok s posebnimi potrebami na ostale vrstnike in obratno. Zavedati pa se moramo, da vključevanje v vrtec med ostale vrstnike zahteva od vseh strokovnjakov intenzivno specialno pedagoško, psihološko in terapevtsko delo z otrokom in njegovimi starši. Temu otroku lahko optimalno pomagajo le, če mu bodo poleg pogojev za socialno vključitev istočasno ponudili še posebno pomoč glede na njegove potrebe. Zelo pomembne so v procesu vključevanja otroka s posebnimi potrebami v vrtec skupaj z ostalimi vrstniki tudi t. im. »ekološke« spremenljivke, kot napr. velikost in opremljenost prostorov, razpoložljivi didaktični material, velikost skupine, dostopnost do različnih oblik obravnave, domače okolje...

Medtem ko je inkluzija otrok s posebnimi potrebami v predšolskem obdobju, tako v svetu kot pri nas, dokaj dobro organizirana, pa se v šolskem obdobju še vedno pojavljajo težave. Otroku s posebnimi potrebami, ki je vključen v osnovno šolo morajo pomagati izkušeni strokovnjaki, pogosto pa se dogaja, da mu pomagajo ljudje, ki se zaposlujejo preko javnih del ali pa tisti, ki ne dosegajo učnih obveznosti.

Povzela: Marjana Jazbec

Priloga: INDIVIDUALIZIRANI PROGRAM